

16.5.2005

2828/4/03

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha Haapamäki

ESTEELLISYYS, KUN JUTUN TUTKIJA ON SAMALLA TODISTAJA

1

KANTELU

Kansanedustaja Raimo Vistbacka pyysi 3.12.2003 päivätyssä kirjeessään eduskunnan oikeusasiamiestä tutkimaan A:n kihlakunnan poliisilaitoksen toimittaman esitutinnan asianmukaisuutta. Hän kiinnitti erityisesti huomiota ylikonstaapeli B:n toimintaan ja asetti esitutinnan puolueettomuuden kyseenalaiseksi.

- - -

3

RATKAISU

3.1

Tapahtumatietoja

Asiassa on kysymys A:n kihlakunnan poliisilaitoksen toimittamasta esitutinnasta - - - epäiltyä kunnianloukkausta koskevassa asiassa. Tutkinnanjohtajan toimi komisario C ja tutkijana ylikonstaapeli B.

Ylikonstaapeli B otti 3.5.2002 D:n poliisilaitoksella vastaan rikosilmoituksen, jossa E kertoi joutuneensa kunnianloukkauksen kohteeksi. Eräs henkilö oli E:n mukaan soitellut useille D:n kunnan virkamiehille esittäen E:stä perättömiä ja loukkaavia väitteitä.

Poliisilaitoksen sisäisen työnjaon mukaan asia kuului ylikonstaapeli B:n tutkittavaksi.

Ylikonstaapeli B kuulusteli E:n asianomistajana samana päivänä. B selvittää kuulustelun jälkeen kertoneensa E:lle saaneensa itsekin epäillyltä muutamaa päivää aiemmin puhelun, jossa tämä oli esittänyt rikosilmoituksessa mainitun kaltaisia väitteitä E:stä. B:n mukaan epäilty soitti hänelle vielä uudestaan muutaman päivän kuluttua.

B kuulusteli tämän jälkeen kaksi todistajaa ja lähetti epäiltyjen henkilöiden kuulustelupyynnöt F:n kihlakunnan poliisilaitokselle. Epäilty kuulusteltiin siellä heinäkuussa 2003.

B:n mukaan epäillyt kävivät kesällä 2003 hänen luonaan ja esittivät B:n olevan jäävi tutkimaan asiaa, koska B oli D:n kunnanvaltuuston puheenjohtaja ja E oli

D:n kunnansihteerin avopuoliso. B ei muista, oliko tuolloin puhetta siitä, että B joutuu mahdollisesti todistajaksi asiassa.

B saattoi esteellisyysskysymyksen tutkinnanjohtajan ratkaistavaksi. Komisario C katsoi, ettei B ole esteellinen toimimaan jutun tutkijana kunnanvaltuuston puheenjohtajuuden takia eikä myöskään vaikka tätä myöhemmin kuultaisiin asiassa todistajana.

B:tä kuulusteltiin asiassa todistajana marraskuussa 2003. Tämän jälkeen hän kuulusteli vielä muutamia todistajia. Esitutkintapöytäkirja valmistui tammikuussa 2003. Virallinen syyttäjä nosti toista epäiltyä vastaan syytteen kunnianloukkauksesta, johon sisältyivät mm. edellä mainitut B:lle soitetut puhelut. B:tä kuultiin käräjäoikeudessa todistajana. Syytetty tuomittiin syytteen mukaisesti E:hen kohdistuneesta kunnianloukkauksesta ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Tuomio ei ole lainvoimainen.

3.2

Oikeusohjeet

Esteellisyydestä esitutkinnassa säädetään esitutkintalain 16 §:ssä. Sen mukaan tutkinnanjohtaja tai tutkija on esteellinen:

- 1) jos hän tai hänen lähisukulaisensa on asianosainen;
- 2) jos asiassa on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa hänelle tai hänen lähisukulaiselleen;
- 3) jos hän tai hänen lähisukulaisensa avustaa tai edustaa asianosaista tai sitä, jolle asiassa on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;
- 4) jos hän on palvelussuhteessa tai käsiteltävään asiaan liittyvässä toimeksiantosuhteessa asianosaiseen tai siihen, jolle asiassa on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;
- 5) jos hän kuuluu sellaisen yhteisön, säätiön tai julkisoikeudellisen laitoksen hallitukseen, hallintoneuvostoon tai niihin rinnastettavaan toimielimeen, joka on asianosainen taikka jolle asiassa on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa; tai
- 6) jos luottamus hänen puolueettomuuteensa muusta erityisestä syystä vaarantuu.

3.3

Kannanotto

Yleistä

Tässä tapauksessa esteellisyyssperusteista tulee kysymykseen lähinnä esitutkintalain 16 §:n 1 momentin 6-kohta. On siis arvioitava, onko tässä tapauksessa luottamus B:n puolueettomuuteen muusta erityisestä syystä

vaarantunut. Kuten lainkohdan esitöissä todetaan, kaikkia tilanteita, joissa suhde asiaan tai asianosaisiin voi olla omiaan vaarantamaan tutkijan puolueettomuuden, ei voida yleispätevästi määritellä. Tämän vuoksi katsottiin olevan aihetta lainkohdan 1–5 kohtien suhteellisen yksilöityjen esteellisyysperusteiden lisäksi säätää myös yleislausekkeenomainen jääviysperuste. Hallituksen esityksen mukaan tällaisen erityisen syyn puolueettomuutta vaarantavan vaikutuksen olisi oltava suunnilleen samanasteinen kuin muissa esteellisyysperusteissa (HE 14/1985 s. 24).

Lainkohdassa käytetty ilmaisu ”muu erityinen syy” on tulkinnanvarainen. Ratkaisu onkin tehtävä kunkin tapauksen erityispiirteet huomioon ottaen. Tässä tulkinnassa on otettava erityisesti huomioon, että säännöksellä pyritään turvaamaan paitsi esitutkinnan tosiasiallista puolueettomuutta myös yleisemmin luottamusta tähän puolueettomuuteen. Ei siten riitä, että esitutkintaviranomainen tosiasiallisesti toimittaa esitutkinnan puolueettomasti ja itse tämän tietää. Tutkinta on järjestettävä myös niin, että ulkopuoliselle tarkastelijalle ei herää perusteltua aihetta epäillä sen puolueettomuutta. Poliisin esteettömyys esitutkinnassa on korostuneen tärkeää, koska tuo rikosprosessin vaihe on käytännössä usein kaikkein ratkaisevin koko asian lopputuloksen kannalta.

Totean, että kyseinen esitutkintalain säännös on parikymmentä vuotta vanha. Sen säätämisen jälkeen esteellisyyssuhteisiin on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota erityisesti viranomaistoiminnan ulkoisen uskottavuuden näkökulmasta.

Arvio B:n esteellisyydestä

Arvioin ensin, mikä merkitys B:n suhteella tutkittavaan asiaan oli. Ei varmasti sinänsä ole harvinaista, että jutun tutkijaa kuullaan asiassa todistajana jo esitutkinnassa. Käsitykseni mukaan on selvää, että todistajana kuuleminen ei välttämättä ole esteellisyysperuste. Asiaa ei tule tarkastella näin muodollisesti joko-tai -kysymyksenä.

Tilanne voi olla ongelmallinen varsinkin, jos tutkija on itse epäillyn rikollisen teon todistaja. Tässä tapauksessa b kertoo itse ymmärtäneensä heti asianomistajakuulustelun yhteydessä joutuvansa asiassa mahdollisesti todistajaksi. B:n kertomuksen merkitystä ei voi pitää erityisen vähäisenä, mikä oli käsitykseni mukaan nähtävissä jo jutun alusta lähtien. Kysymys on ollut myös laadultaan sellaisesta rikosasiasta, jossa on kysymys osin arvostuksenvaraisista seikoista. Tällaisessa tilanteessa tutkijalla voi – tiedostamattomasti kin - syntyä objektiivisuutta haittaava ennakoasenne juttuun. Omien havaintojensa perusteella hän jo ikään kuin ”tietää”, mitä on tapahtunut. Sama ilmiö voi tietenkin syntyä ilman todistajan asemaakin. Tällainen (liian) valmis ennakkokäsitys voi esimerkiksi vaikuttaa epäasiallisesti tutkinnan suuntaamiseen. Asian arvioinnissa on nähdäkseni merkitystä siltäkin, kuinka kiistanalaisista tai tulkinnanvaraisista seikoista poliisimies todistaa ja onko kysymys itse epäillystä rikoksesta vai esimerkiksi vain siitä, mitä itse esitutkinnassa on tapahtunut.

Tässä tapauksessa B:n asema todistajana asiassa oli sellainen, että esteellisyysarviossa olisi käsitykseni mukaan ollut perusteltua päätyä toiseen

lopputulokseen kuin mihin hän ja komisario C tulivat. Lääninhallituksen poliisiosastokin on tätä mieltä perustellen näkemystään sillä, että B oli todistajan asemansa vuoksi ”liian lähellä” juttua ja sen asianosaisia ja että epäillyn näkökulmasta luottamus tutkinnan puolueettomuuteen on luonnollisesti saattanut herättää epäilyjä.

Viittaan tässä yhteydessä myös oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 19 §:ään, jonka mukaan jos oikeus katsoo, että jutun syyttäjää tulee kuulla todistajana, niin ”luopukoon hän silloin asiasta”. Kysymys on tällöin ns. yksiroolisuuden periaatteesta: sama henkilö ei voi olla sekä asianosaisen että todistajan roolissa (ks. tästä esim. Virolainen-Pölonen: Rikosprosessin osalliset s. 143). Samaa ajatusta voidaan soveltaa myös esitutkintaan: tutkijan olisi syytä olla ulkopuolinen tutkittavanaan olevaan rikokseen nähden. Ei kuitenkaan ole mahdotonta, että jutun tutkijaa kuullaan todistajana. Tällaisissa tilanteissa olisi mielestäni kuitenkin aina erikseen arvioitava, onko juuri käsillä olevassa tapauksessa vaara siitä, että luottamus tutkinnan puolueettomuuteen vaarantuu. Jos näin on, tutkijaa tulisi vaihtaa. Lähtökohtana tulisi minun näkemykseni mukaan olla pikemminkin se, että todistajana olemisen johtaa tutkijan esteellisyyteen. Toisensuuntainen ratkaisu olisi pystyttävä perustelevaan kyseiseen tapaukseen liittyvillä seikoilla eikä perusteeksi riitä se, ettei ”todistajana olemista ole erikseen mainittu esteellisyysperusteena”.

B:n suhde asianosaisiin ei tässä tapauksessa ole ollut sellainen, että se sinällään muodostaisi esteellisyysperusteen. Valtuuston puheenjohtajuus ja asianomistajan avopuolison merkittävä virka kunnan palveluksessa eivät mielestäni ole sellaisessa suhteessa, että B:n olisi tullut pelkästään tällä perusteella jäädä itsensä. Kuitenkin kun kysymys oli varsin pienestä paikkakunnasta, niin tämäkin seikka on käsitykseni mukaan puoltanut esteellisyyttä. Esteellisyysskynnys voi ylittyä useiden syiden yhdistelmästäkin, vaikka ne yksittäisinä arvioiden eivät tähän riittäisikään.

Edellä lausutulla en tarkoita sitä, että kyseinen esitutkinta olisi puolueellisesti tai muuten epäasiallisesti toimitettu. Käytettävissäni oleva aineisto ei anna aihetta tällaisiin johtopäätöksiin saatikka siihen, että asiassa syytteen saaneen henkilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin olisi poliisin menettelyllä loukattu.

Tässä tapauksessa on esitetty epäily siitä, että koko rikosasia olisi lähtenyt liikkeelle siitä, että B olisi ilmoittanut hänelle tulleesta soitosta asianomistajalle. Käytettävissäni olevan aineiston perusteella en voi päätyä tällaiseen johtopäätöksen. On kuitenkin todettava, että mikäli näin olisi tapahtunut, olisi B:n esteellisyys mielestäni ollut varsin selvä.

Lopuksi totean, että tavanomainen juttujako tai tutkijoiden vähyys ei saa ratkaista esteellisyyden arviointia.

Muuta

Asiassa ei ole tullut esiin seikkoja, jotka antaisivat minulle aihetta epäillä, että B olisi rikkonut salassapitovelvollisuuttaan.

Yhteenveto ja toimenpiteet

Olen edellä kohdassa esittämälläni perusteilla katsonut, että ylikonstaapeli B olisi tullut katsoa esteelliseksi toimimaan puheena olevan asian tutkijana.

Lainsäädäntö on kuitenkin näiltä osin tulkinnanvarainen enkä katso B:n ja komisario C:n ylittäneen harkintavaltaansa, kun he asiaa harkittuaan ovat päätyneet toiseen lopputulokseen. Korostan myös, ettei ole tullut ilmi, että esitutkinta olisi toimitettu puolueellisesti tai muuten epäasiallisesti. Saatan kuitenkin vastaisen varalle heidän tietoonsa ne näkökohdat, joita olen kohdassa 3.3 esittänyt esteellisyyssuhteen arvioinnissa huomioon otettavista seikoista. Erityisesti kiinnitän heidän huomiotaan siihen, että tutkintajärjestelyjen on oltava sellaisia, etteivät ne ole omiaan herättämään myöskään ulkopuolisessa tarkastelijassa perusteltuja epäilyjä tutkinnan objektiivisuudesta.

Muihin toimenpiteisiin kantelu ei anna aiheutta. Sen liitteet palautetaan ohessa.